

**«Ռուս-Հայկական համալսարան» բարձրագույն կրթության միջպետական
կրթական կազմակերպություն**

**Հաստատում եմ՝
Իրավունքի ինստիտուտի տնօրեն
Քալաշյան Ս.Ա.
«23» հունիսի 2026 թ.**

**Ինստիտուտ՝ Իրավունքի
Ամբիոն՝ Իրավունքի տեսության և Սահմանադրական իրավունքի**

Հեղինակ՝ ի.գ.թ., դոցենտ Փիլիկյան Ա.Ս.

ԴԱՍԸՆԹԱՑԻ ԱՌԱՐԿԱՅԱԿԱՆ ԾՐԱԳԻՐ

**Դասընթաց՝ Հայաստանի պետության և իրավունքի պատմություն (2-րդ
կիսամյակ)**

Մասնագիտություն՝ 042101.00.6 «Իրավագիտություն»

Կրթական ծրագիր՝ 042101.01.6 «Իրավագիտություն»

1. Ներածություն

«Հայաստանի պետության և իրավունքի պատմություն» դասընթացը «Ընդհանուր մասնագիտական դասընթացների կրթաբլոկի» դիսցիպլին է: «Հայաստանի պետության և իրավունքի պատմությունը» պատկանում է պատմաիրավական գիտությունների շարքին: Այս դասընթացի, ինչպես նաև պատմաիրավական այլ դասընթացների ուսումնասիրության առարկան տվյալ պետության զարգացման պատմական գործընթացներն են, պետական ինստիտուտները և առանձին իրավական երևույթները: Դասընթացը հայոց հին պատմության հիմնական պետական և իրավական ինստիտուտների էվոլյուցիոն ներկայացումն է: Տարբեր պետական-իրավական երևույթներ դիտարկվում են իրենց պատմական հաջորդականությամբ: Հատուկ ուշադրություն է դարձվում հայ իրավունքի հուշարձանների ուսումնասիրությանը: Ուսանողները, ուսումնասիրելով առարկան, ձեռք են բերում պետական-իրավական երևույթների նկատմամբ պատմական մոտեցում ձևավորելու, ինչպես նաև ճյուղային իրավաբանական գիտությունների ուսումնասիրությանը նախապատրաստվելու հմտություններ: Հայաստանի պետության և իրավունքի պատմությունն իր բնույթով դասվում է հիմնական կրթական դասընթացների շարքին և Հայաստանում բարձրագույն իրավաբանական կրթության անհրաժեշտ տարր է:

Դասընթացի հիմնական խնդիրներն են.

- ՝ Ուսանողների համար բացահայտել Հայաստանում պետության և իրավունքի ձևավորման և զարգացման հիմնական օրինաչափությունները և առանձնահատկությունները:
- ՝ Ուսանողներին տալ անհրաժեշտ գիտելիքներ հայկական պետությունների և իրավական համակարգերի ձևավորմանը, դրանց զարգացման օրինաչափությունների վերաբերյալ
- ՝ Ուսանողներին ծանոթացնել հայկական իրավունքի պատմական հուշարձանների ստեղծման նախադրյալներին և դրանց բովանդակությանը:

Դասընթացի օբյեկտը և առարկան: Դասընթացի ուսումնասիրության օբյեկտը Հայաստանի պետության և իրավունքի պատմության զարգացումներն են պատմական տարբեր փուլերում:

1.1. Կրթական վերջնարդյունքները: Դասընթացի հաջող ավարտին ուսանողը պետք է իմանա՝

- ՝ Հայաստանում պետաիրավական երևույթների ծագման և հետագա զարգացման օրինաչափությունները,

- Վ Առանձին պատմական ժամանակաշրջաններում Հայաստանի հասարակական և պետական կարգերի առանձնահատկությունները,
- Վ Առանձին պատմական ժամանակաշրջաններում հայկական իրավունքի հիմնական աղբյուրները

կարողանա՝

- Վ Հիմնավորել իրենց առանձին պատմական ժամանակաշրջանում հայաստանում առկա պետական-իրավական խնդիրների վերաբերյալ,
- Վ Իրավական հարցերի վերաբերյալ տալ մասնագիտական գնահատական.
- Վ Կիրառել ձեռք բերված գիտելիքները գործնականում.
- Վ Ինքնուրույն կատարելագործել մասնագիտական հմտությունները՝ հաշվի առնելով օրենսդրության, տեսության և պրակտիկայի զարգացումը.

ունակ լինի՝

- Վ Վերլուծել պատմական իրավական ակտերը.
- Վ Առաջադրվող խնդիրների շուրջ բանավեճերի և քննարկումների մասնակացնել, սեփական կարծիքն իրավաբանորեն հիմնավորել.

2.Առարկայական ծրագիրը

Առարկայի նպատակը.

«Հայաստանի պետության և իրավունքի պատմություն» դասընթացի հիմնական նպատակն է՝

1. Համակարգային գիտելիքների ձևավորում. Ուսանողներին տրամադրել համակարգված և ամբողջական գիտելիքներ հնագույն ժամանակներից մինչև մեր օրերը հայկական պետականության առաջացման, զարգացման, անկման ու վերականգնման օրինաչափությունների, ինչպես նաև ազգային իրավական համակարգի (ինստիտուտների, աղբյուրների և ճյուղերի) էվոլյուցիայի վերաբերյալ:
2. Ազգային և համաշխարհային համատեքստի զուգադրում. Ցույց տալ հայոց պետաիրավական համակարգի զարգացման առանձնահատկությունները՝ դրանք դիտարկելով համաշխարհային պատմաիրավական գործընթացների և քաղաքակրթական զարգացումների համատեքստում:
3. Մասնագիտական մտածողության զարգացում. Ուսանողների մեջ ձևավորել պատմաիրավական երևույթները վերլուծելու, համադրելու և գնահատելու հմտություններ, որոնք հնարավորություն կտան ավելի խորությամբ ընկալել

ժամանակակից պետաիրավական ինստիտուտների էությունը և դրանց պատմական արմատները:

Առարկայի խնդիրները

Նպատակին հասնելու համար դասընթացի շրջանակներում նախատեսվում է լուծել հետևյալ կրթական և գործնական խնդիրները.

Գիտելիքի և իմացության ոլորտում (Ճանաչողական խնդիրներ)՝

- Պատմական փուլերի ուսումնասիրում. Ուսանողներին ծանոթացնել հայկական պետականության զարգացման հիմնական պատմական փուլերին (Հին շրջան, Միջնադար, Նոր և Նորագույն շրջաններ, ներառյալ՝ Հայաստանի երեք Հանրապետությունները):
- Իրավունքի աղբյուրների վերլուծություն. Ուսումնասիրել հայ իրավական մտքի հուշարձանները և աղբյուրները (սովորության իրավունք, կանոնական իրավունք, Դավիթ Ալավկաորդու «Կանոնները», Մխիթար Գոշի «Դատաստանագիրքը», Սմբատ Սպարապետի «Դատաստանագիրքը», Շահամիր Շահամիրյանի «Որոգայթ փառացը» և այլն):
- Պետական մարմինների կառուցվածքի յուրացում. Վերլուծել տարբեր դարաշրջանների հայկական պետական կազմավորումների կառավարման համակարգը, թագավորական իշխանության բնույթը, գործակալությունների համակարգը և դատական համակարգի կառուցվածքը:

Կարողությունների և հմտությունների ձևավորման ոլորտում (Գործնական խնդիրներ)՝

- Աղբյուրագիտական վերլուծություն. Զարգացնել պատմական իրավական փաստաթղթերի, օրենսդրական ակտերի և պայմանագրերի հետ աշխատելու, դրանք քննադատորեն վերլուծելու և մեկնաբանելու հմտություններ:
- Համեմատական վերլուծություն. Ուսանողներին սովորեցնել համեմատել տարբեր դարաշրջանների հայ իրավական ինստիտուտները (օրինակ՝ ամուսնաընտանեկան, քրեական, սեփականության իրավունքը) ինչպես միմյանց, այնպես էլ օտարերկրյա իրավական համակարգերի (հռոմեական, բյուզանդական, կանոնական) հետ:
- Պատճառահետևանքային կապերի բացահայտում. Օգնել ուսանողներին տեսնել պետականության կորստի, թուլացման կամ վերականգնման ներքին և արտաքին գործոնների ու իրավական համակարգի փոփոխությունների միջև առկա պատճառահետևանքային կապերը:

2.2. Դասընթացի աշխատատարության բաշխումն ըստ ուսումնական աշխատանքի տեսակների (ակադեմիական ժամերով)

Դասընթացը ներառված է «Հիմնական մասնագիտական դասընթացների կրթաբլոկում» 3 ակադեմիական կրեդիտ (108 ակադեմիական ժամ) աշխատատարությամբ, որից 34 ակադեմիական ժամ նախատեսվում է գործնական պարապմունքների համար: Դասընթացը նախատեսվում է ուսումնասիրել 1 ուսումնական տարվա 2 կիսամյակում:

Ուսումնական աշխատանքի տեսակները	Ընդամենը, ակադ. ժամեր	
1. Առարկայի ուսումնասիրման ընդհանուր աշխատատարությունն, այդ թվում՝	144	
1.1. Լսարանային պարապմունքներ, այդ թվում՝	64	
1.1.1. Դասախոսություններ	32	
1.1.2. Գործնական պարապմունքներ, այդ թվում՝	32	
1.1.2.1. Ստուգողական աշխատանքներ		
1.2. Ինքնուրույն աշխատանք, այդ թվում՝	80	
1.2.1. Քննություններին նախապատրաստում		
1.2.2. Ինքնուրույն աշխատանքի այլ տեսակներ, այդ թվում՝ (նշել)		
1.2.2.1. Գրավոր ինքնուրույն աշխատանքներ		
1.2.2.2. Էսսե և ռեֆերատներ		
Ամփոփիչ ստուգում (քննություն, ստուգաթք)	Քննություն	

2.3. Առարկայի ծավալը՝ «144» ժամ, կրեդիտ՝ «4» ECTS:

2.4. Դասընթացի ծավալի բաշխում (ակադեմիական ժամերով) ըստ թեմաների և ուսումնական աշխատանքի տեսակների

Թեմա 7. 14-18դդ. Հայաստանի հասարակական կարգն ու իրավունքը	12	6	6
Թեմա 8. Հայաստան ի հասարակական կարգն ու իրավունքը Թուրքիայի և Ռուսաստանի կազմում	12	6	6
Թեմա 9. Հայաստանի առաջին հանրապետությունը	14	7	7

Թեմա 10. Հայաստանի երկրորդ հանրապետությունը	12	6	6
Թեմա 11. Հայաստանի երրորդ հանրապետությունը	14	7	7
Ընդամենը	64	32	32

3. Դասընթացի թեմաները եւ ծավալները:

Թեմա 7. 14-18 դդ Հայաստանի հասարակական կարգն ու իրավունքը

Ինչպես հայտնի է 1236 թ. մոնղոլները ներխուժեցին Հայաստան, իսկ 1244-ին նրանք գրավեցին ամբողջ երկիրը: 14-րդ դարի երկրորդ կեսին սկսվեցին թուրքական ցեղերի արշավները: 1555 թվականին Հայաստանն առաջին անգամ բաժանվեց Իրանի և Թուրքիայի միջև: Հայաստանի արևելյան մասը անցավ Իրանի, արևմտյանը՝ Թուրքիայի տիրապետության ներքո: 1639-ին Հայաստանը երկրորդ անգամ բաժանվեց այս պետությունների միջև:

Սույն թեմայի շրջանակներում ուսումնասիրվում են այս ժամանակաշրջանում Հայաստանում տիրող հասարակական կարգը և իրավունքի աղբյուրները:

Թեմա 8. Հայաստանի հասարակական կարգն ու իրավունքը Թուրքիայի և Ռուսաստանի կազմում

Ինչպես հայտնի է պատմությունից, ռուս-իրանական (1804-1813, 1826-1828) և ռուս-թուրքական պատերազմի (1806-1812, 1828-1829) արդյունքում Անդրիապոլիսի համաձայնագրով Արևմտյան Հայաստանն անցավ Թուրքիային, իսկ Թուրքմենչայի պայմանագրով՝ Արևելյան Հայաստանը Պարսկաստանից անցավ Ռուսաստանի տիրապետության ներքո:

1861-ին Ռուսաստանում վերացվեց ճորտատիրական իրավունքը, իսկ 1860-1870 թվականներին իրականացվեցին վարչական, դատական, ռազմական և այլ բարեփոխումներ: Այս բարեփոխումների արդյունքում ընդունված օրենքները կիրառվել են նաև Հայաստանի մարզում: Բարեփոխումների արդյունքում գյուղացիները կարող էին ազատվել ճորտությունից որոշակի փրկագնի դիմաց, բայց քանի որ նրանց մեծ մասը միջոցներ չունեին, նրանք մնում էին կախյալ վիճակում մինչև 1912 թվականը:

Այս ընթացքում Թուրքիան հետամնաց ֆեոդալական պետություն էր, և դա առավել ցայտուն կերպով բացասաբար ազդում էր այնտեղ ապրող քրիստոնյաների վրա: Հայերը, չնայած այն հանգամանքին, որ նրանք համարվում էին Թուրքիայի քաղաքացի, չունեին հավասար քաղաքական և այլ իրավունքներ: 1850-1860 թվականներին մի խումբ հայ երիտասարդներ նախաձեռնեցին սահմանադրական շարժում:

Սույն գլխի շրջանակներում քննարկման առարկա է դառնում նաև Հայկական հարցը՝ որպես միջազգային իրավական հիմնախնդիր:

Թեմա 9. Հայաստանի առաջին հանրապետությունը

1917-ի հեղափոխությունից հետո գումարվեց աշխատավորների, զինվորականների և գյուղացիներից, ինչպես նաև քաղաքական կուսակցությունների ներկայացուցիչներից կազմված խորհուրդ, որը բաղկացած, որի ընթացքում որոշվեց ստեղծել օրենսդիր մարմին՝ Անդրկովկասյան սեյմ և գործադիր մարմին՝ Անդրկովկասյան կոմիսարիատ: Սեյմի որոշմամբ Անդրկովկասը դարձավ Ռուսաստանից անկախ հանրապետություն:

1918 թվականի մայիսի 26-ին Սեյմը գումարեց իր վերջին նիստը, որի ընթացքում, ներքին բախումների պատճառով, որոշվեց լուծարել Սեյմը: Նույն օրը, Վրաստանը, իսկ հաջորդ օրը, Ադրբեջանն իրենց հռչակեցին անկախ պետություններ: Մայիսի 29-ին գումարվեց Դաշնակցության ժողովը, որի ժամանակ որոշվեց Հայաստանը հռչակել անկախ պետություն, և մայիսի 28-ը համարել Անկախության օր:

Սույն թեմայի շրջանակներում ուսումնասիրվում է Հայաստանի առաջին հանրապետության պետական իշխանության մարմինների համակարգը և գործող իրավունքի աղբյուրները:

Թեմա 10. Հայաստանի երկրորդ Հանրապետությունը

Սույն թեմայի շրջանակներում ուսումնասիրվում են Հայաստանի խորհրդայնացման արյունքում իրավական համակարգում տեղի ունեցած փոփոխությունները: Ուսումնասիրվում են նաև ՀԽՍՀ օրենսդիր, գործադիր և դատական մարմինների գործունեության առանձնահատկությունները:

Թեմա 11. Հայաստանի երրորդ Հանրապետությունը

Սույն թեմայի շրջանակներում ուսումնասիրվում են Հայաստանի անկախության իրավական նախադրյալները: Քննության առարկա են դառնում Հայաստանի Հանրապետության Անկախության Հռչակագիրը, 1995 թվականի հուլիսի 5-ին ընդունված ՀՀ Սահմանադրությունը և դրանից հետո տեղի ունեցած դատաիրավական բարեփոխումները:

4. Գրականության ցանկ

Հիմնական՝

1. Ա. Ասլանյան, Հայաստանի պետության իրավունքի պատմություն, Երևան, 2010 թ.
2. Է. Պողոսյան, Հայաստանի պետության իրավունքի պատմություն, Երևան, 2005 թ.

Լրացուցիչ գրականության ցանկ՝

1. Ռ. Ավագյան, Հայիրավական մտքի զանազան, հ.1, Երևան, 2001, հ.2, Երևան, 2002 թ.

5. Հարցեր եւ առաջադրանքներ ուսանողների ինքնուրույն աշխատանքի համար Հարցաշար՝

1. Հայաստանի հասարակական և վարչական կարգը XIV-XVIII դարերում
2. Մարդու իրավունքների հիմնախնդիրները XVIII դարի հայ իրավաբաղադրական մտքում
3. «Ոռոգայթ փառացը» որպես Հայաստանի Սահմանադրության նախագիծ
4. Հայաստանի հասարակական կարգը Թուրքիայի և Ռուսաստանի տիրապետության ներքո
5. Քաղաքային և դատական բարեփոխումները (1860-1870թթ.)
6. Արևմտյան Հայաստանի Սահմանադրության նախագիծը
7. Հայկական հարցը որպես միջազգային իրավական հիմնախնդիր
8. Առաջին հայկական քաղաքական կուսակցությունների ձևավորումը
9. 1895թ. մայիսյան բարեփոխումները
10. Արևմտյան Հայաստանի վարչական բարեփոխումները /1912-1913թթ./
11. Հայաստանի առաջին հանրապետության հռչակումը Հայաստանի առաջին հանրապետության պետական մարմինների համակարգը
12. Հայաստանի առաջին հանրապետության դատական համակարգը
13. Հայաստանի առաջին հանրապետության իրավական համակարգը և իրավունքի աղբյուրները
14. Հայաստանի խորհրդայնացումը և խորհրդային օրենսդրության ձևավորումը
15. Խորհրդային Հայաստանի 1922թ. Սահմանադրությունը
16. Խորհրդային Հայաստանի 1937թ. Սահմանադրությունը
17. Խորհրդային Հայաստանի 1978թ. Սահմանադրությունը
18. Հայաստանի երրորդ հանրապետության հռչակումը /ՀՀ Անկախության հռչակագիրը/
19. Իրավական բարեփոխումների հիմնական ուղղությունները 1991-1995թթ.
20. Հայաստանի երրորդ հանրապետության պետական իշխանության մարմինները
21. ՀՀ 1995թ. Սահմանադրությունը
22. 2005 թվականի սահմանադրական բարեփոխումները
23. 2015 թվականի սահմանադրական բարեփոխումները

Ինտերակտիվ կայքեր՝

1. www.arlis.am
2. www.parliament.am:
3. www.concourt.am

6. Ստուգումների անցկացման ձևեր եւ գնահատման չափանիշները:

Խմբային քննարկում. Նպատակը՝ մտքերի փոխանակում կոնկրետ առաջադրված տեսական հիմնախնդիրների վերաբերյալ:

Գնահատման չափանիշները՝ տեսական պատրաստվածություն, հղումներ հեղինակներին, սեփական կարծիքի հիմնավոր եւ տրամաբանական փաստարկվածություն, ակադեմիական ակտիվություն, գիտական էթիկայի պահպանման կարողություն:

Ելույթներ ըստ թեմայի. Նպատակը՝ թեմայի կամ հարցի խորացված ուսումնասիրում:

Գնահատման չափանիշները՝ պատասխանի տրամաբանական կառուցում, տեսական եւ կիրառական գիտելիքների համադրում, օրինակներ բերելու ունակություն, տեսակետների պատճառաբանվածություն:

Ստուգաբք. Նպատակը՝ ստուգել ուսանողների գիտելիքները եւ ելույթների վերլուծության ունակությունը ստացված գիտելիքների արդյունքում:

6.1 Գնահատման չափանիշները (Բանավոր քննություն)

Բանավոր քննության ժամանակ ուսանողի պատասխանը գնահատվում է ըստ հետևյալ **5 հիմնական չափանիշների** (յուրաքանչյուրը՝ համապատասխան կշռով)։

- 1. Մասնագիտական գիտելիքների խորություն և հստակություն (30%)**
 - Պատմաիրավական փաստերի, իրադարձությունների, ժամանակագրության և պետաիրավական ինստիտուտների էության ճշգրիտ իմացություն:
 - Իրավական աղբյուրների (օրինակ՝ Կանոնագրքեր, Դատաստանագրքեր) բովանդակության և դրանց կիրառման առանձնահատկությունների իմացություն:
- 2. Վերլուծական և համեմատական մտածողություն (25%)**
 - Պատմաիրավական երևույթների պատճառահետևանքային կապերը վերլուծելու կարողություն:
 - Տարբեր դարաշրջանների հայ իրավական ինստիտուտների համեմատումը միմյանց կամ օտարերկրյա իրավական համակարգերի հետ:
 - Պատմական փորձը ժամանակակից իրավական զարգացումների հետ կապելու հմտություն:
- 3. Մասնագիտական տերմինաբանության տիրապետում և խոսքի կառուցվածք (20%)**
 - Պատմաիրավական և ընդհանուր իրավաբանական հասկացությունների ու տերմինների տեղին և ճշգրիտ օգտագործում :
 - Մտքերի տրամաբանական, կուռ և փաստարկված շարադրանք:
- 4. Աղբյուրագիտական նյութի հետ աշխատանք (15%)**
 - Հղումներ կատարելու կարողություն կոնկրետ պատմական աղբյուրներին, օրենսդրական հուշարձաններին կամ պատմիչների վկայություններին:
- 5. Ինքնուրույն դատողություններ և արձագանք լրացուցիչ հարցերին (10%)**

- Քննող դասախոսի ուղղորդող կամ հստակեցնող հարցերին արագ, ճկուն և տրամաբանական արձագանքելու կարողություն:
- Պատմաիրավական վիճելի կամ երկակի մեկնաբանություն ունեցող հարցերի վերաբերյալ սեփական դիրքորոշման հիմնավորում: